

de Vergelijking: Nederland vs. Vlaanderen

Broodheren en geëngageerde academici

Peter Pelzer & Michiel van Meeteren

AGORA is een Nederlands-Vlaams magazine voor sociaalruimtelijke vraagstukken met abonnees en redacteurs aan beide zijden van de grens. In 'de Vergelijking' gaan we expliciet in op de verschillen en overeenkomsten tussen Nederland en Vlaanderen. Deze keer de rol van de universiteit.

De billen op elkaar of met gestrekt been erin? Actief meewerken aan planvorming of een kritische buitenstaander? Ruimtelijke wetenschappers kunnen hun rol in de maatschappij op verschillende manieren invullen. De sleutelwoorden: financiering en engagement.

Valorisatie is 'in' op de universiteit. Wetenschappelijk onderzoek moet niet alleen vernieuwend en kwalitatief hoogwaardig zijn, maar ook van waarde voor de praktijk. Nederland en Vlaanderen gaan op verschillende manieren om met deze relatie met de praktijk. Om de verschillen en overeenkomsten beter in kaart te brengen spraken we met een aantal wetenschappers en beleidsmakers. Wat volgt is een voorproefje op het AGORA jubileumnummer 'Universiteit', dat begin 2014 uitkomt.

Financiering

De rol van wetenschappers in de praktijk wordt in belangrijke mate gestuurd door de manier waarop de financiering is opgezet. Met een individuele beurs voor fundamenteel onderzoek heeft een wetenschapper vaak een grote vrijheid in het invullen van de maatschappelijke taak. Bij praktijkgerichte programma's ligt er doorgaans meer vast, afhankelijk van de 'toepassingseisen'. Tegelijkertijd zorgt 'geormerkt' geld wel weer voor focus op een onderzoeksonderwerp, een grotere kans dat onderzoeksbevindingen een oor vinden en mogelijk betere toegang tot respondenten en data. In de sociaalruimtelijke wetenschappen is er vaak sprake van een intensieve relatie met de praktijk. Hoe dat uitpakt hangt af van de manier waarop deze interactie is vormgegeven. We werpen daartoe een blik op twee grote onderzoeksprogramma's in

Vlaanderen en Nederland: het Steunpunt Ruimte in Vlaanderen en VerDuS in Nederland.

In Vlaanderen bestaat sinds 2001 het programma 'Steunpunten voor Beleidsrelevant Onderzoek'. Elke steunpuntgeneratie duurt 4 à 5 jaar en in de huidige cyclus (2012-2016) zijn er 21 steunpunten. De thema's variëren van het Steunpunt Armoede tot het Steunpunt Sport. Ook het Steunpunt Ruimte behoort tot dit programma. De thema's worden door de Vlaamse overheid bepaald, waarna consortia van universiteiten en hogescholen erop kunnen inschrijven met een gedetailleerd programmavoorstel. Vervolgens kiest de overheid uit deze inschrijvingen. Een belangrijk doel van het programma is dat er proefschriften geschreven worden maar tegelijkertijd wordt in de 'steunpuntwegwijzer' benadrukt dat "de overheid als opdrachtgever daarvoor een duidelijke, bruikbare, return verwacht". In de praktijk van het Steunpunt Ruimte betekent het dat een onderzoeker elk half jaar werkoverleg heeft met de Vlaamse overheid waarin instemming moet worden verkregen over de manier waarop de onderzoekers een onderzoeksplan uitvoeren. Dat is soms geven en nemen. Tegelijkertijd zorgt deze opzet er voor dat onderzoekers dicht op beleidsvorming zitten. Zo worden de huidige onderzoekers van het Steunpunt Ruimte geconsulteerd voor feedback op ruwe versies van het nieuwe Beleidsplan Ruimte Vlaanderen. De Leuvense emeritus hoogleraar ruimtelijke planning Jef Van den Broeck plaatst in een gesprek een duidelijke kanttekening bij dit systeem: "Bij de steunpunten doen universiteiten onderzoek dat is uitbesteed door de overheid. Dat gebeurt voor de overheid. Kritisch zijn ten aanzien van de overheid ligt daarbij moeilijk."

Zulke geluiden zijn minder te horen in Nederland over het door

Greenpeace voerde in 2009 actie tegen verbreding van de Brusselse ring. © Greenpeace/Dirven

NWO (Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek) en het Ministerie van Infrastructuur en Milieu (I&M) opgezette onderzoeksprogramma VerDuS (Verbinden van Duurzame Steden). Een woordvoerder van het ministerie beantwoordt onze vragen over de onafhankelijkheid van wetenschappers als volgt: "De vrijheid van wetenschappers is heel belangrijk. Wim Derksen heeft daar hele relevante dingen over gezegd [zie o.m. AGORA Vrije Ruimte 2012-4]. Hij stelt dat wetenschap gaat over het 'weten' en beleid en de politiek over het 'willen'. Juist als wetenschappers de overtuiging hebben dat beleidskeuzes op fout of incompleet 'weten' zijn gebaseerd is het zeer waardevol als zij zich in het debat mengen." De Nederlandse hoogleraar planologie Willem Salet van de Universiteit van Amsterdam onderschrijft de cultuur in Nederland, waarin wetenschappers een relatief onafhankelijke rol hebben: "Ik heb nooit problemen ondervonden om een onafhankelijke positie in te nemen. Dat willen mensen uit de praktijk juist van je, want wetenschappelijke reflectie is belangrijk. Je kan misschien afhankelijk zijn van hun centen, maar je moet op tijd zeggen: ik kies gericht voor dit vraagstuk op basis van het programmatische ontwerp van mijn onderzoek. En het daadwerkelijk maken van een plan, dat is de rol van een planner binnen een gemeente. Als je dat doet ben je geen universiteit meer."

Hoewel de verwevenheid tussen wetenschap en praktijk minder groot lijkt dan in Vlaanderen staat toepasbaarheid ook in Nederland hoog op de agenda. Wederom het Ministerie van I&M: "Dit is ontzettend

belangrijk. De VerDuS-partners zetten dan ook zwaar in op de zogenoemde landing en doorwerking van de resultaten van VerDuS in zowel lokaal, regionaal, als landelijk beleid. Een mooi voorbeeld is dat VerDuS-wetenschappers samen met gemeentelijke en provinciale ambtenaren notities schrijven waarin de resultaten kort en krachtig gematched worden aan vragen waar de praktijk mee zit." Daarnaast zijn er diverse conferenties en bijeenkomsten waar kennisuitwisseling tussen wetenschap en praktijk centraal staat. Rond de thema's 'transit-oriented development' en fiets zijn zogenaamde 'communities of practice' opgericht met wetenschappers en praktijkmensen. Naast samenwerking in onderzoek zijn er andere manieren om impact te hebben op maatschappelijke ontwikkelingen. Wetenschappers kunnen bijvoorbeeld hun engagement uiten door stelling te nemen in een opiniestuk.

De overheid in Vlaanderen verwacht als opdrachtgever een duidelijke return

Geëngageerde wetenschappers

Een overheid of marktpartij kan beslissingen nemen die op wetenschappelijke gronden aanvechtbaar zijn. Een voorbeeld uit Vlaanderen zijn publieke investeringen in infrastructuurwerken, zoals de Brusselse ring

voor autoverkeer. Dit wordt zeer gewaardeerd door buiten de stad wonende automobilisten. Of het files oplost, en of de lokale bevolking er beter en gezonder van wordt is een stuk minder zeker. Zo betoogden Kobe Boussauw en Georges Allaert in de Standaard van 22 juni 2012 dat een verbreding van de Brusselse ring duur, maar niet duurzaam is. In hun artikel 'In de Ban van de Ring' stelden ze dat hetzelfde geld besteden aan op openbaar vervoer gerichte verstedelijking van de Brusselse agglomeratie een betere oplossing is voor het beruchte verkeersinfarct. Boussauw, postdoctoraal onderzoeker aan de Universiteit Gent, merkt hierover in een mondelinge reactie op: "Het zijn vaak enkelingen die zich in zo'n debat mengen, waardoor onjuiste maar populaire opvattingen over dergelijke zaken bij het publiek blijven hangen. Ik weet niet of de Vlaamse overheid blij is geweest met mijn opiniestuk over de Brusselse ring. Vaak wordt de rijkdom aan meningen over een kwestie toch ook als lastig ervaren."

In Nederland spreekt men van planologie, in Vlaanderen van planning

De Nederlandse universitair hoofddocent planologie Leonie Janssen-Jansen van de Universiteit van Amsterdam publiceert ook regelmatig opiniërende stukken over de vastgoedmarkt in vakbladen en populaire media (zie onder meer haar bijdrage aan AGORA 2011-3 over 'Hypes'). Ze vertelt: "Ik vind het belangrijk - zie het misschien zelfs wel als mijn plicht - om de bevindingen van mijn onderzoek met een breed publiek te delen, door een probleemvraag of aanname ter discussie te

stellen, of oplossingsrichtingen aan te dragen. Met mijn diverse bijdragen over de bubbels in de vastgoedmarkt heb ik ongetwijfeld mensen voor het hoofd gestoten, maar voor mij staan de uitkomsten van mijn onderzoek altijd voorop." Haar opvatting over de rol van wetenschap in het publiek debat is vergelijkbaar met die van eerder genoemde Wim Derksen: "Ik vind het van belang dat opiniestukken die wetenschappers schrijven op kennis uit onderzoek zijn gebaseerd. Natuurlijk is een opiniestuk altijd normatief, maar het moet niet te veel een persoonlijke mening worden."

Het is lastig om generaliseerbare uitspraken over de mate van betrokkenheid van wetenschappers in Nederland dan wel Vlaanderen te doen. Vrijwel iedereen die we hebben gesproken drukt ons op het hart dat de verschillen tussen personen minstens zo belangrijk zijn als de context. Vooral de wetenschappelijke houding van de onderzoeker bepaalt of hij of zij in de pen klimt. In Nederland én Vlaanderen. Daarnaast is er een verschil tussen de geografie en de ruimtelijke planning. In de ruimtelijke planning ligt een sterk accent op het 'ordenen' van de ruimte in een gewenste richting: planning is daarmee intrinsiek normatiever. In Vlaanderen komt daar nog een andere dimensie bij en dat is dat planning op universiteiten een meer 'ambachtelijk' karakter heeft dan in Nederland. In Nederland wordt de wetenschappelijke benadering van ruimtelijke ordening geduid als 'planologie', terwijl de praktijkaanpak 'planning' wordt genoemd. Bovendien zijn er in Nederland diverse instellingen (zowel publiek als privaat) die toegepast onderzoek naar de ruimtelijke vraagstukken doen, zoals voor een deel het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) van het Ministerie van I&M en Alterra van Wageningen University. In Vlaanderen, echter, spreekt men van wetenschappelijke vakgroepen 'ruimtelijke planning', die een van oudsher een sterk praktijkgericht

In Nederland mengen wetenschappers zich regelmatig in de discussie over de kantorenmarkt. Foto: Leonie Janssen-Jansen

karakter hebben. Recent lijkt er echter een derde partij zich in toenemende mate te mengen in de nexus tussen overheid en universiteit: de markt.

Markt als mediator?

Recente publicaties zoals 'Vormgeven aan de Spontane Stad' (2012) van het PBL en Urhahn Urban Design wijzen op het toenemend belang van organische en door particulieren en bedrijven gestuurde ruimtelijke ontwikkeling. Terwijl in Vlaanderen de markt van oudsher de ruimtelijke ordening domineert, trekt in Nederland de overheid zich recentelijk meer en meer terug uit de ruimtelijke planning. Er ontstaat een 'uitnodigingsplanologie', waarbij de overheid faciliteert, maar burgers en marktpartijen plannen moeten bedenken en uitvoeren. Hoogleraar ruimtelijke planning aan de Universiteit Gent Luuk Boelens relateert dit aan de rol van de universiteit: "Het 'Triple Helix model' is een werkbare aanpak." Het 'Triple Helix model' gaat uit van een opgaande spiraal wanneer wetenschappers, bedrijfsleven en overheid met elkaar samenwerken. Dit model is vooral bekend van toepassingen in de bètawetenschappen, met een sterke nadruk op patenten en meetbare innovatie. Boelens ziet echter ook grote kansen voor de ruimtelijke planning in Nederland en Vlaanderen: "Dit model, ook wel 'Triple O' [Onderwijs, Ondernemers en Overheid] genoemd, werkt in Eindhoven erg goed, maar als ik in Vlaanderen kijk zie ik het minder. Wij planologen zitten in een transitie: we moeten op een andere manier gaan nadenken. We gaan nu continu bij de overheid te rade. Ik zou het een uitdaging vinden om ook eens die andere O op te zoeken: ondernemers. Een cruciale vraag hierbij is wat voor soort meerwaarde planologie kan geven aan ondernemers. Het is juist hier van belang dat je vernieuwende en kritische reflectie inbrengt."

Jef Van den Broeck twijfelt of het 'Triple O model' inderdaad de oplossing is voor de toekomst van de ruimtelijke planning in Vlaanderen. "Er is ingebakken wantrouwen tussen de verschillende actoren. Het wantrouwen is niet onterecht, omdat ze naar iets totaal anders streven. De overheid streeft naar collectieve waarden die zij wil gaan realiseren, de ondernemers streven naar winst. Daar moet je een middenweg in vinden. Heel dikwijls wordt men dus bedrogen door één van de beide partijen." Desalniettemin ziet hij positieve ontwikkelingen naar de toekomst toe: "Vanuit de planning hebben wij onze hele wetgeving kunnen veranderen. Onze grote steden vandaag hebben heel sterke diensten op een zeer hoog niveau en dat geldt ook voor sommige kleine steden. De grote steden zijn voorbeelden geworden voor anderen. We hebben momenteel een generatie van planners opgeleid die zeer breed is en op een zeer hoog niveau staat. Ik geloof daarin." Professor Jan Schreurs, ook uit Leuven, is minder overtuigd dan zijn collega: "In Vlaanderen weten twee van de drie O's, overheid en ondernemers elkaar buiten het officiële circuit om nogal eens te vinden. Ze sluiten van alles kort, zonder het onderwijs hierbij te betrekken." De toekomst zal moeten uitwijzen of ruimtelijke wetenschap inderdaad kennis heeft die voor het bedrijfsleven voldoende interessant is om in te investeren.

Heel andere werelden?

Het is te gemakkelijk om de conclusie te trekken dat onderzoek in Nederland 'objectiever' zou zijn dan in Vlaanderen. In de praktijk en uit de interviews die we voor dit stuk gedaan hebben blijkt wel dat de onderzoeker in Vlaanderen dichter bij het beleid zit en daardoor meer te maken krijgt met de 'politieke dynamiek'. Zoals Jan Schreurs ons vertelt over de Vlaamse praktijk: "Kritisch zijn op diegene waar je moet aankloppen voor geld is heel moeilijk. Ook al pretenderen we academische onafhankelijkheid hoog te houden, mijn perceptie van de huidige situatie is anders. Ik ken veel collega's die met de billen op elkaar leven." Aan de andere kant kan de afstand in Nederland ervoor zorgen dat kritisch onderzoek 'subtieler' in de la verdwijnt dan in Vlaanderen mogelijk zou zijn: de hechtheid van de sociale netwerken in Vlaanderen werkt daarin twee kanten op. Uiteindelijk vragen beide contexten dus gelijkaardig om het menselijke en morele vermogen van individuele wetenschappers. De kunst als wetenschapper is ervoor te zorgen dat je gehoord wordt en er fondsen ter beschikking worden gesteld, maar tegelijkertijd een opdrachtgever niet te vertellen wat deze het liefste wilt horen. Over de vraag of de 'Triple O' daar verandering in kan brengen zijn de meningen verdeeld. Uiteindelijk blijven de financiële prikkels vergelijkbaar: wiens brood men eet...

Peter Pelzer (hoofredacteur@agora-magazine.nl) is promovendus aan het departement Sociale Geografie en Planologie van de Universiteit Utrecht. Zijn onderzoek valt binnen het VerDuS-programma. Tevens is hij hoofredacteur van AGORA. Michiel van Meeteren (michielvanmeeteren@gmail.com) promoveert aan de Universiteit Gent, Vakgroep Geografie, op onderzoek gefinancierd door het Steunpunt Ruimte. Tevens is hij redacteur van AGORA.

Literatuurselectie

- Boussauw, K. en G. Allaert (2012) In de Ban van de Ring. De Standaard 12 juni 2012, [online] www.destandaard.be, geraadpleegd 9 maart 2013.
- Planbureau voor de Leefomgeving en Urhahn Urban Design (2012) Vormgeven aan de Spontane Stad, Den Haag/Amsterdam: PBL/ Urhahn Urban Design.
- Vlaamse Overheid (2012) Wegwijs Doorheen de Steunpunten, [online] www2.vlaanderen.be/weten/steunpunten/wegwijs.htm, geraadpleegd 9 maart 2013.